

ПРОФ. ДР УРОШ В. ШУВАКОВИЋ¹

Универзитет у Приштини са привременим седиштем у Косовској Митровици
Филозофски факултет, Катедра за социологију

ПРАВДА ПРОТИВ МОЋИ У РАЗМАТРАЊУ НОАМА ЧОМСКОГ И МИШЕЛА ФУКОА²

Сажетак. Рад је осврт на дебату вођену 1971. између Ноама Чомског и Мишела Фукоа. Дебата је била посвећена како принципима људског сазнања, тако и потреби за политичким ангажманом интелектуалаца руковођених начелом „правда против моћи“, што је и наслов транскрипта овог разговора који је на српском језику објављен 2011. године.

Кључне речи: Ноам Чомски, Мишел Фуко, дебата 1971, правда, моћ, слобода.

Пре нешто више од четири деценије вођена је на холандској телевизији филозофска дебата између двојице угледних друштвених теоретичара и ангажованих интелектуалаца Ноама Чомског (Noam Chomsky, 1928) и Мишела Фукоа (Michel Foucault, 1926–1984). Медијатор је био Фонс Елдерс (Fons Elders), који је и писац предговора, а расправа је организована у оквиру Међународног филозофског пројекта давне 1971. године. Свакако, свет се у протеклом добу много променио, али је већина ставова, визионарски датих, остала актуелна и данас. Претпостављам да је то и понукало српског издавача „Карпос“ из Лознице да 2011. објави ова књижицу, малу по обиму, али значајну на начин како то може да буде

¹ uros-s@eunet.rs

² Рад је резултат истраживања у оквиру пројекта III 47023 *Косово и Метохија између националног идентитета и евроинтеграција* који финансира Министарство просвете, науке и технолошког развоја Републике Србије.

сажето исказано филозофско, политфилозофско и политсоциолошко мишљење великих стваралаца. Она је стенограм ове научне дебате. Две су теме о којима су тада, у присуству публике у студију и пред телевизијским камерама, расправљали двојица великана савремене друштвене мисли: њихова филозофски однос према сазнању и њихов однос према политици као делатности покретања света.

Чомски излаже становиште према коме свако људско биће рођењем поседује урођене менталне структуре, које су компонента биогенетичких способности детета, што детету омогућава да се социјализује. Дете у свом разуму, указује Чомски, „има одређени схематизам који одређује врсту језика које оно може да научи... А онда, са искуством, оно врло брзо учи језик, који је део искуства, или у које је само дете укључено. Ово је нормалан чин; то јест, то је чин нормалне интелигенције, али је и високо креативан чин” (Чомски, Фуко, 2011: стр. 37). Међутим, људски умови нису конструисани тако да, посматрајући појаве око нас, одмах их прерађују и формулишу теорије које су мање или више емпиријски адекватне, а што ипак полази за руком научницима и „разним генијима” (Чомски). Одговор како до тога долази Чомски види у чињеници да научници почињу са „веома уским ограничењем скупа могућих научних теорија” (Исто: стр. 38), али да у својим разумима имају и очито несвесно одређење шта јесте могућа научна теорија. У поређењу са дететом „ако свако дете није уградило у свој разум концепт људског језика на веома ограничен начин, онда индуктивни скок од податка до знања језика не би био могућ” (Исто).

Фуко се са своје стране супротставља еволуционистичком приступу развоју науке, указујући да постоји принцип дивергенције, а не принцип раста знања, „више различитих начина које омогућавају више типова знања истовремено” (Исто: стр. 40–41). Чомски се саглашава са овим, прецизирајући да да ни он не мисли да је „научни напредак само питање додавања новог знања и апсорпције нових теорија”, слажући се при том и да је реч о обрасцу „на прескок”, „заборављању” одређених проблема, изналажењу нових теорија, и – како то упадицом Фуко исказује – „трансформисању истог сазнања” (Исто: стр. 41). Фуко закључује да у сваком тренутку постоји одређени „вишак података” у односу на могуће системе у одређеном времену, те се ти подаци увек доживљавају „унутар система”, што има за последицу запостављање њихове креативности. Са гледишта историчара, указује Фуко, постоји „пролиферација система који обухватају малу количину података, из којих потиче раширена идеја да откриће нових чињеница у науци условљава помаке у историји науке” (Исто: стр. 41). Фуко потом елаборира своју тезу, у оштром контраставу у односу Чомског. Он истиче идеју о креативности и негира да су системи правила („схематизам” о којима говори Чомски) повезани са људским разумом и његовом природом, већ да, када је реч о разумевању, одговор треба тражити „у пољу других људских пракси, као што су економија, технологија, политика, социологија, које могу послужити као услови формирања модела појаве” (Исто: стр. 43). Фуко даље аргументује да су системи или ограничења који чине науке могућим могу открити „у друштвеним формама,

у производним односима, у класним борбама, итд” (Исто), указујући за илустрацију то да је нпр. лудило на Западу постало објект научног проучавања у одређено време, што он види у корелацији „са одређеном економском и друштвеном ситуацијом” (Исто).

У другом делу полемике, Фуко износи тезу да се суштина живота „састоји, на крају крајева, из политичког функционисања друштва у коме живимо Не бити заинтересован за политику, то је проблем” (Исто: стр. 51, 52). Он износи тезу како „уопште не сматра да би се наше друштво могло сматрати демократским” (Исто: стр. 54), указујући како је моћ, када је о европском друштву реч, „обично сконцентрисана у рукама владе и да се спроводи кроз одређен број друштвених институција, као што су администрација, полиција, војска и државни апарат. Он, међутим, указује да осим ових институција које „развијају и преносе одређен број одлука у име нације и државе”, постоје и неке друге институције које прикривено спровode политику моћи, иако „наизглед немају ничег заједничког са политичком моћи и делују независно од ње” (Исто: стр. 55). Као такве, Фуко наводи породицу, „универзитет и целокупни образовни систем који наизглед шири знање”, а заправо су „створени да одржавају одређену класу на власти и да искључују инструменте моћи друге друштвене класе. Институције знања, заштите и бриге такође помажу у одржавању политичке моћи”, наводећи као очигледне примере „до граница скандалозности”, институције повезане са психијатријом (Исто: стр. 56). Фуко, као ангажовани филозоф, сматра да први и прави предмет критике треба да буду баш ове институције које се приказују неутралним и независним, а заправо се кроз њих спроводи политичко насиље (види о политичком насиљу Маликовић, Шуваковић, Стевановић, 2011). Дискутујући са Чомским о појму правде, он стаје на становиште да се ради о инструменталној вредности одређене политичке или економске моћи „или против те моћи”. „Пролетаријат не води рат против владајуће класе јер сматра да је такав рат праведан. Пролетаријат води рат против владајуће класе јер, по први пут у историји, жели да преузме власт. И јер жели да збаци тренутну владајућу класу, он сматра да је тај рат праведан... Рат се води да би се победило, а не јер је праведан” (Чомски, Фуко, 2011: стр. 67, 68). У складу са својим опредељењима, Чомски на овакву тврдњу одговара како насиље и одређени степен неправде допуштено само у ситуацији извршене процене „која би увек требало да се преузме веома, веома озбиљно и са добром дозом скептицизма” да се то насиље примењује како би се постигао „праведнији резултат” (Исто: стр. 69)³. Дакле, Чомски овде заступа идеју „чистије правде”, док Фуко остаје код идеје „класне правде”, закључујући како „схватање правде као такво функционише у класном друштву као тврдња коју постављају потлачене класе и као њихово оправдање” (Исто: стр. 70).

³ Овакву тезу је заступао и академик Михаило Марковић залажући се за „праведан мир” којим би се окончао крвави југословенски сукоб. У том смислу он указује како је „мир једна од најбитнијих светских људских вредности, али није формална и безусловна вредност, којој све друге треба подредити и за коју све друге треба жртвовати” (1994–7: стр. 366).

Чомски, са своје стране, износи два задатка која су на интелектуалцима: први, који представља покушај стварања визије праведнијег друштва и, други, јасно разумевање природе моћи, тлачења, терора и деструкције у друштву у коме живимо. Слажући се са Фуком да то извесно укључује институције које је овај навео, Чомски додаје да се никако не смеју искључити „централне институције било ког индустријског друштва, наиме економске, комерцијалне и финансијске институције и, посебно, у долазећем периоду, мултинационалне корпорације”, наглашавајући да су то управо „институције тлачења и присиле и аутократске владавине које су анизглед неутралне... Ми смо потчињени демократији тржишта и то се мора схватити управо у оквирима њихове аутократске моћи, укључујући посебну форму аутократске контроле која потиче из доминације тржишних сила у неегалитарном друштву” (Исто: стр. 57). Чомски указује да се ове чињенице морају схватити, али да то није довољно „већ се против њих морамо борити”. Његово залагање је у правцу формирања „радничких савета или других слободних удружења које ће људи сами конституисати у циљу друштвене егзистенције и производног рада”, што сам Чомски, без имало задршке, назива анархо-синдикализмом, сматрајући како је управо то „одговарајућа форма друштвене организације за напредно технолошко друштво у коме људска бића не морају да буду сведена на оруђе или зупчанике у машини” (Исто: стр. 54). Чомски се, у даљем излагању, јасно залаже не само за политичку акцију у интелектуалном домену, већ и за директну политичку акцију, која значи не само ванпарламентарно деловање, већ и много више од тога – грађанску непослушност, као позив на директно кршење норми које је држава прописала, а које су неправедне. На питање Фукоа да одреди да ли је залагање за правду последица залагања за класни интерес, Чомски указује да је реч о схватању правде у смислу правичности, а не норме, јер ако норма не почива на правичности, онда је држава која ју је прописала – криминална. Чомски јасно наглашава да је у случају Вијетнамског рата Америка деловала нелегално (Исто: стр. 65). Објашњавајући међународно право, и указујући да се ради о његовом „фундаменталном недостатку”, он наглашава како је оно засновано на односима и уговорима између држава, те стога оно дозвољава „широк распон насилне интервенције као подршку постојећим структурама моћи које се одређују као државе насупрот интереса маса људи који се организују против држава... Оно је само инструмент којим моћници одржавају своју моћ” (Исто: стр. 64). Чомски се изричито противи Фуковој тврдњи о правди као инструменталној, класној вредности у рукама потлачене класе, износећи став о постојању неке врсте „апсолутне базе... која се налази у фундаменталним људским квалитетима, у оквиру које је 'реално' схватање правде утемељено”.

Анализирајући ову дискусију, вођену пре нешто више од четири деценије, можемо устврдити да су питања у вези са којима су размењивали аргументе Фуко и Чомски и данас више него актуелна. Истовремено, и идеално-типски приступи које репрезентују ова два теоретичара су данас такође присутна, као што су били присутни и више векова пре њих. Заправо, то је расправа о односу принципа ле-

галитета и принципа легитимитета, при чему је наше становиште у том погледу ближе оном које заступа Чомски. Наиме, легитимитет је увек заснован на разумевању „реалне правде”, а легалитет би требало да перципира начело легитимитета, што држава често не чини. Отуда и право на грађанску непослушност које изводи Чомски, а које је у епохама пре њега, много радикалније, представљало право на тираноубиство (Locke, 2002). При чему, наравно, морамо признати и то да је идеју о грађанској непослушности, коју Чомски тако аргументовано брани, нама било много лакше схватити и прихватити из српске перспективе северног Космета, као и што је много лакше прихватају демонстранти окупљени на Wall Street-у или Syntagma Square него што би је могао разумети неки уштогљени „експерт” за кога и даље важи безалтернативна „Евгора, zdaj” (уп. Шуваковић, 2010).

ЛИТЕРАТУРА

- Лок, Џ. (2002), *Две расправе о влади*. Београд: Утопија
- Маликовић, Д, Шуваковић, У, Стевановић, О. (ур, 2011), *Политичко насиље*. Косовска Митровица: Филозофски факултет Универзитета у Приштини
- Марковић, М. (1994), *Етика и политика*. Изабрана дела, књ. 7. Београд: БИГЗ, ГЕ-НЕС-С Штампа, Просвета, СКЗ
- Чомски, Н, Фуко, М. (2011), *О људској природи: правда ирошив моћи*. Лозница: Карпос
- Шуваковић, У. (2010), „О безалтернативности путева друштвеног развоја или о новом догматизму почетком XXI века“, у М. Божић, С. Голубовић (прир. и ур.) *Балкан у процесу евроинтеграција: унијаррегионални односи*. Ниш: Филозофски факултет Универзитета у Нишу

Uroš V. Šuvaković

JUSTICE VS. POWER IN REVIEWING BY NOAM
CHOMSKY AND MICHEL FOUCAULT⁴

Summary

This paper is a review of the debate led by Noam Chomsky and Michel Foucault in 1971. The debate was referred to both the principles of human knowledge and the need for political engagement of intellectuals led by the principle „justice against the power”, which is also the title of the transcript of this discussion published in Serbian in 2011.

Key words: Noam Chomsky, Michel Foucault, the debat in 1971, justice, power, freedom.

⁴ Осврт је примљен 10. новембра 2012, а прихваћен за објављивање на састанку Редакције Зборника одржаном 19. децембра 2012.